

УДК 343.138 (477+100) (091)

О. Ф. Шминдрук*аспірант кафедри правосуддя та кримінально-правових дисциплін**Інституту права ім. І. Малиновського**(Національний університет "Острозька академія")*

СТАНОВЛЕННЯ СТАДІЇ ВІДДАННЯ ОБВИНУВАЧЕНОГО ДО СУДУ

Призначення сучасної стадії попереднього розгляду справи суддею в кримінальному судочинстві України неможливе без осмислення історії її становлення та розвитку, як у зарубіжному, так і у вітчизняному кримінально-процесуальному законодавстві.

Визначальним у даному контексті є становлення даної стадії у ХІХ столітті, оскільки саме в цей час були прийняті європейські та вітчизняні закони, які вперше цілісно закріпили цю стадію як окрему самостійну стадію кримінального судочинства. Такими законами були: Кодекс кримінального розслідування Франції (1808 р.), Статут Кримінального судочинства Російської імперії (1864 р.), Статут кримінального судочинства Австрії (1873 р.) та Статут кримінального судочинства Німеччини (1877 р.).

Дослідженням даного питання переймалися такі знані процесуалісти як О. Д. Бойков, С. В. Боботов, С. І. Вікторський, Т. М. Долгіх, М. Духовський, В.Т. Маляренко, І. Д. Перлов, М. С. Строгович, Д. Г. Тальберг, І. Я. Фойницький, М. А. Чельцов-Бебутов та ін. Зарубіжні аналоги сучасної вітчизняної стадії попереднього розгляду справи суддею

в тому чи іншому аспекті розглядалися Т. В. Апаровою, П. М. Ардашевим, М. В. Бутовим, І. М. Гальперінім, Л. В. Головком, К. Ф. Гуценком, К. Б. Каліновським, Т. А. Михайловою, М. М. Паше-Озерським, І. Д. Перловим, Г. Д. Побегайло, Б. А. Філімоновим та ін.

Однак, слід констатувати, що в Україні комплексне дослідження, присвячене аналізу історичної законодавчої бази сучасної вітчизняної стадії попереднього розгляду справи суддею, на сьогодні відсутнє, що і є завданням даної статті.

Аналіз кримінально-процесуального законодавства XIX століття в зарубіжних країнах щодо форм стадії віддання обвинуваченого до суду (історичного попередника сучасної вітчизняної стадії попереднього розгляду справи суддею) дає підстави для твердження, що таких форм загалом було три: 1) контрольно-ревізійна, яка поділялась на: віддання до суду судом присяжних та віддання до суду особливими обвинувальними камерами або камерами віддання до суду; 2) обвинувальна, при якій віддання до суду здійснювалось актом прокурора, яким справа направлялась до суду для розгляду її по суті; 3) змішана, при якій в загальному порядку віддання до суду здійснювалось актом прокурора, а у разі його оскарження обвинуваченим – апеляційним судом.

Родоначальницею першої системи була Англія, де в Статуті короля Едуарда Шостого 1552 року вперше було закріплено поняття "віддання до суду" і проголошено, що "ніхто не може бути відданий до суду і засуджений інакше, ніж як на основі показань двох свідків" [1, с. 113]. За цим Статутом віддання обвинуваченого до суду здійснювалось великим або обвинувальним журі, яке в закритому засіданні без виклику обвинуваченого та його свідків, а лише на основі дослідження

▪ Становлення стадії віддання обвинуваченого до суду / О. Ф. Шминдрук // Часопис Національного університету "Острозька академія". Серія "Право". – 2011. – № 2(4) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2011/n2/11sofods.pdf>.

обвинувального акта приймало рішення про його готовність чи неготовність для направлення до судом.

Ідея запровадження такої системи в цілому була позитивною, оскільки віддання обвинуваченого до суду здійснювалось виборним органом, незалежним від суду, що розглядав в подальшому справу по суті. Разом з тим, практика діяльності обвинувального журі не виправдала в повній мірі надій, що на неї покладались. Аналізуючи діяльність обвинувального журі в Англії, В. К. Случевський зауважував: "поспішність, з якою діяло журі, а також поверхневність та однобічність його висновків, (ним оцінювались лише докази сторони обвинувачення, а докази захисту не брались до уваги), призводило до безпідставного віддання особи до суду". [2, с. 300].

Спроба запровадження віддання обвинуваченого до суду судом присяжних мала місце і в континентальній Європі.

Так, у Франції Законом від 16 вересня 1791 року було запроваджено порядок віддання до суду обвинувальним журі [3, с. 105]. Його суть полягала у тому, що після закінчення розслідування справи мировим суддею, який діяв як орган судової поліції, справа направлялась головуючому обвинувального журі, який міг направити справу для закриття до окружного суду або скласти обвинувальний акт. У разі складання обвинувального акта справа розглядалась в закритому засіданні обвинувальним журі, до складу якого входило вісім присяжних засідателів. Розгляд справи відбувався за участю сторони обвинувачення. Обвинувачений та його свідки не викликались. У разі, коли журі знаходило обвинувачення достатнім для розгляду справи по суті, воно приймало рішення про віддання особи до суду і справа направлялась до кримінального трибуналу для розгляду по суті.

Запровадження у французькому кримінально-процесуальному законодавстві процедури відання до суду окремим виборним органом – обвинувальним журі, було явищем позитивним, оскільки в ньому частково знаходили своє втілення проголошені Декларацією прав людини і громадянина (1789 р.) демократичні принципи кримінального судочинства. Та подальший розвиток даного процесуального інституту у Франції відбувався не по висхідній лінії, а залежно від характеру революційних подій 1789-1794 року, в ході яких приймалось та діяло кримінально-процесуальне законодавство, яке встановлювало надзвичайний порядок віддання до суду.

Так, після встановлення у 1793 року Якобинської диктатури 10 березня 1793 року було прийнято Декрет про організацію надзвичайного кримінального трибуналу, у відповідності до якого віддання обвинуваченого до суду по усіх категоріях кримінальних справ здійснювалось громадським обвинувачем, який діяв при Надзвичайному кримінальному трибуналі.

Декретом від 14 червня 1794 року повноваження щодо віддання до суду було надано фактично усім державним органам: Конвенту, Комітету громадянського порятунку, Комітету громадянської безпеки, комісарам Конвенту та ін. [4, с. 602].

Наступний етап становлення інституту віддання до суду у Франції пов'язаний зі встановленням режиму імператора Наполеона Бонапарта та прийняттям Кодексу кримінального розслідування (1808 р.). Кодекс передбачав окрему процедуру віддання до суду лише стосовно категорії справ, підсудних суду присяжних. [5, с. 471]. Так, після проведення попереднього слідства слідчим суддею, матеріали кримінальної справи прокурором республіки надсилались до генерал-прокурора, який діяв при

кожному апеляційному суді. У десятиденний строк генерал-прокурор або один з його помічників доповідав про суть кримінальної справи камері віддання до суду, яка була одним з відділів апеляційного суду. Розгляд справи проводився в закритому засіданні. Ні сторони, ні свідки у зал судового засідання не викликалися. Закон лише надавав можливість обвинуваченому, потерпілому та цивільному позивачу у письмовій формі подавати свої клопотання, що стосуються захисту їх інтересів чи суті заявленого цивільного позову. Дослідження матеріалів справи камерою віддання до суду обмежувалось лише доповіддю прокурора та письмовими доказами. Якщо за результатами дослідження матеріалів кримінальної справи камера віддання до суду приймала рішення про достатність доказів для обвинувачення особи у вчиненні злочину, вона виносила постанову про направлення справи на розгляд по суті до компетентного ассизного суду за участю присяжних. При цьому генерал-прокурором обов'язково складався обвинувальний акт. У тому ж разі, коли в матеріалах справи не було достатньо доказів, які б свідчили про вчинення особою злочину чи проступку, обвинувальна камера приймала рішення про зняття з особи усіх обвинувачень та негайне її звільнення.

Окрім вище вказаних повноважень, чинний кримінально-процесуальний закон Франції також надавав право камері віддання до суду у разі наявності відповідних підстав повернути справу на додаткове розслідування та порушити справу стосовно інших осіб.

Якщо ж кримінальна справа не була підсудна суду присяжних, а наприклад, суду виправної чи простої поліції, то для таких категорій справ закон не передбачав окремої стадії віддання до суду. У таких випадках прокуратура давала свій висновок про готовність справи для слідчого судді, після чого він надсилав усі матеріали зі своєю постановою про

▪ Становлення стадії віддання обвинуваченого до суду / О. Ф. Шминдрук // Часопис Національного університету "Острозька академія". Серія "Право". – 2011. – № 2(4) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2011/n2/11sofods.pdf>.

закінчення провадження і висновком прокуратури до компетентного суду, який зобов'язаний був прийняти справу до свого провадження без особливої процедури віддання до суду [6, с.153].

М. В. Духовський обґрунтовуючи ефективність французької системи віддання до суду, стверджував, що, по-перше, вона забезпечувала захист особи від безпідставного обвинувачення, оскільки "віддання до суду вищою професійною судовою колегією було запорукою тому, що на лаву підсудних не сяде особа, щодо якої слідство проводилось поверхнево та упереджено", а по-друге – дозволила підвищити якість проведення розслідування справи, оскільки, "усвідомлення того, що кожна справа буде всебічно та скрупульозно вивчатись камерою віддання до суду заставляло органи розслідування відповідальніше ставитись до своїх обов'язків" [7, с. 107].

Таким чином, французьким Кодексом кримінального розслідування 1808 року було запроваджено контроль-ревізійну систему віддання обвинуваченого до суду, суть якої полягала в тому, що контроль за законністю, повнотою та обґрунтованістю попереднього слідства здійснювалось органом судової влади, незалежним як від органу попереднього слідства, так і від суду, уповноваженого розглядати справу по суті.

Французьку модель кримінального процесу загалом, в тому числі в частині, що стосується стадії віддання до суду, запозичив російський Статут кримінального судочинства 1864 року, який з часом був поширений на території України, що входила до складу Російської Імперії.

Статутом виокремлювалась стадія віддання обвинуваченого до суду, суть якої зводилась до вирішення питання про те, чи є проти особи достатні докази, необхідні для судового розгляду справи [8, с. 245].

▪ Становлення стадії віддання обвинуваченого до суду / О. Ф. Шминдрук // Часопис Національного університету "Острозька академія". Серія "Право". – 2011. – № 2(4) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2011/n2/11sofods.pdf>.

За аналогією з французьким кримінально-процесуальним законом Статут кримінального судочинства закріплював різні процедури віддання до суду в залежності від категорій кримінальних справ та, відповідно, встановлював різні органи його здійснення.

Зокрема, у справах про злочини невеликої та середньої тяжкості віддання до суду здійснювала сторона обвинувачення, а саме прокурор, який по закінченню розслідування справи викладав свій висновок у вигляді обвинувального акта та направляв його за підсудністю до належного суду [9, с. 424]. У справах же про тяжкі злочини, за які передбачалось покарання у вигляді позбавлення всіх чи більшості прав, Статут передбачав особливу процедуру віддання обвинуваченого до суду, яку здійснював особливий орган – Судова палата, що діяла при апеляційному суді. До повноважень Судової палати належало вирішення питань: 1) про підсудність кримінальної справи; 2) про повноту проведеного слідства; 3) про правильність обрання запобіжного заходу; 4) про закриття і зупинення провадження у справі; 5) про віддання обвинуваченого до суду. При цьому даний орган мав досить широкі повноваження щодо контролю за попереднім слідством, а саме, Судова палата у разі незгоди з обвинувальним актом прокурора могла його скасувати чи постановити новий, а також змінити кваліфікацію діяння особи, викладену в обвинувальному акті.

Крім того, Статут кримінального судочинства передбачав також віддання обвинуваченого до суду суддею окружного суду. Так, суддя, отримавши справу, під час розпорядчого засідання вирішував питання: 1) про підсудність справи; 2) про зупинення та закриття справи; 3) про об'єднання та виділення справ; 3) формування складу присяжних засідателів; 4) про призначення захисника; 5) про доповнення доказів;

▪ Становлення стадії віддання обвинуваченого до суду / О. Ф. Шминдрук // Часопис Національного університету "Острозька академія". Серія "Право". – 2011. – № 2(4) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2011/n2/11sofods.pdf>.

б) про обрання та зміну міри запобіжного заходу та інші питання, вирішення яких було необхідне для подальшого розгляду справи по суті. [10, с. 384].

Таким чином, закріплена Статутом процедура віддання до суду Судовою палатою була модифікованим відтворенням французької контрольної-ревізійної системи віддання до суду, встановленої Кодексом кримінального розслідування 1808 року.

Своєрідну систему віддання до суду, яка отримала назву "змішана система", запровадив Статут кримінально судочинства Австрії 1873 року [11, с. 69].

Суть даної системи віддання до суду полягала в тому, що обвинувач після проведення попереднього слідства складав обвинувальний акт і пред'являв його судовому слідчому, а якщо попереднє слідство не проводилось, то головуючому нарадчої кімнати, яка діяла в суді першої інстанції. Після цього, відповідно, слідчий або головуючий повідомляв про отримання обвинувального акта обвинуваченого і роз'яснював йому право оскаржити його на протязі восьми днів. Якщо протягом даного строку обвинувальний акт не був оскаржений, то справа надсилалась до суду для розгляду по суті.

У випадку оскарження обвинуваченим обвинувального акта скарга надсилалась до апеляційного суду, який розглянувши справу приймав одне з таких рішень: 1) про затвердження обвинувального акта; 2) про повернення обвинувального акта зі своїми зауваженнями стороні обвинувачення; 3) про відмову у відданні особи до суду. Розгляд справи судом за Статутом відбувався в закритому судовому засіданні, без виклику сторін. Проте за їхніми клопотаннями сторони могли бути допущені до участі у розгляді справи.

На позитивні сторони даної системи віддання до суду та необхідність запровадження її у діюче на той час російське кримінально-процесуальне законодавство вказували І. Я. Фойницький та М. М. Паше-Озерський. Зокрема, останній стверджував, що по-перше, австрійська система дозволила б розвантажити роботу Судових палат, а по-друге вона відповідала інтересам самого обвинуваченого, який у разі його невинуватості був зацікавлений у якнайшвидшому розгляді справи по суті [12, с. 34]

Німецький статут кримінального судочинства 1877 року не передбачав окремої стадії віддання обвинуваченого до суду, а відносив її до підготовчого судового засідання [13, с. 165]. У відповідності до положень Статуту, після закінчення попереднього слідства прокурор складав обвинувальний акт та направляв його до суду, який повинен був розглядати справу по суті. Після отримання матеріалів справи головуєчий вручав копію обвинувального акта обвинуваченому, якому у визначений законом термін надавалось право клопотати про доповнення попереднього слідства, а також надавати свої заперечення щодо відкриття провадження по справі. Суд у закритому засіданні, дослідивши усі наявні матеріали справи та клопотання обвинуваченого, виносив одне з таких рішень: 1) про закриття справи; 2) про призупинення справи; 3) про направлення справи за підсудністю; 4) про відкриття судового засідання.

Французька контрольно-ревізійна система віддання обвинуваченого до суду окремим органом – судовою палатою, в Російській імперії, зокрема, в Україні, діяла до встановлення радянської влади. Першим Кримінально-процесуальним кодексом УРСР 1922 року було запроваджено інший порядок віддання до суду, суть якого зводилась до наступного. У справах, в яких попереднє слідство не проводилось,

▪ Становлення стадії віддання обвинуваченого до суду / О. Ф. Шминдрук // Часопис Національного університету "Острозька академія". Серія "Право". – 2011. – № 2(4) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2011/n2/11sofods.pdf>.

віддання до суду здійснювалося постановою прокурора, яка направлялась до суду, компетентному розглядати справу по суті. (ст.ст. 225-228). Суддя, отримавши справу з постановою прокурору про віддання до суду, призначав її до розгляду (ст. 238). У справах, в яких проводилось попереднє слідство, Кодекс передбачав такий порядок віддання до суду. Отримавши справу з обвинувальним висновком від слідчого, прокурор, визнавши обвинувачення повним та достатнім, повідомляв суд, якому належало розглядати справу по суті, про свою згоду з обвинувальним висновком та пропонував суду затвердити його та прийняти рішення про віддання особи до суду (ст. ст. 229-236). Суддя, погодившись з пропозицією прокурора, якщо не було знайдено підстав для закриття справи, виносив постанову про віддання обвинуваченого до суду та призначення справи до розгляду (ст. 237). Питання про закриття справи вирішувалось судом у складі судді та двох народних засідателів у розпорядчому судовому засіданні. Предметом розгляду справи в розпорядчому засіданні були виключно такі питання: чи достатнім та обґрунтованим є пред'явлене особі обвинувачення обставинами справи, які викладені в описовій частині обвинувального висновку; чи правильно обвинувачення сформульоване; чи передбачене пред'явлене обвинувачення Кримінальним кодексом і якою саме статтею. За результатами розгляду справи судом приймалось рішення: 1) про закриття справи; 2) про направлення справи на додаткове розслідування; 3) про затвердження обвинувального висновку та віддання обвинуваченого до суду (ст. 241). У разі незгоди з формулюванням обвинувального висновку, суд надавав доручення одному з суддів скласти новий обвинувальний висновок, який замінював собою попередній (ст. 242) [14, с. 28].

З прийняттям нових кримінально-процесуальних кодексів назва даної стадії зазнавала змін: "підготовче засідання" (за КПК УРСР від 15 вересня 1927 року) [15, с. 52]; "віддання до суду" (за КПК УРСР від 28 грудня 1960 року) [16, с. 122], проте суть її фактично не змінилась, і зводилась до того, що суддя, одноособово без виклику обвинуваченого та його захисника, здійснював віддання до суду.

Таким чином, з огляду на рівень виконання завдань по здійсненню контролю за законністю, обґрунтованістю, повнотою та достатністю проведення попереднього слідства, найефективнішим був інститут віддання обвинуваченого до суду, закріплений Кодексом кримінального розслідування Франції 1808 року та розроблений на його основі Статут Кримінального судочинства Російської імперії 1864 року, оскільки окрема процедура віддання до суду незалежним органом давала можливість забезпечити захист особи від безпідставного обвинувачення. В подальшому, за радянські часи дана стадія втратила своє значення і набула формального характеру. Законом України від 21 червня 2001 року досліджувана стадія, як і усе кримінальне судочинства в цілому, було істотно реформовано, проте дане питання є предметом окремого дослідження.

Список використаних джерел

1. Апарова Т. В. Суды и судебный процесс Великобритании. Англия, Уэльс, Шотландия / Т. В. Апарова. – М. : Институт международного права и экономики. Издательство "Триада, Лтд", 1996. – 157 с.
2. Случевский В. К. Учебник русского уголовного процесса. Часть II: Судопроизводство / В. К. Случевский. – М. : Зерцало. 2008 . – 475 с.

3. Суд во Франции при старом порядке по наказам третьего сословия Санскаго бальяжа. Под. ред. проф. П. Н. Ардашева. – К. : Типография наследников Т. Г. Мейнандера, 1914. – 115 с.

4. Строгович М. С. Курс советского уголовного процесса / М. С. Строгович. Отв. ред. Н. Н. Полянский. Академия наук ССР. Институт права им. И.Я. Вышинского. – М. : Изд-во АН ССР, 1958. – 703 с.

5. Чельцов-Бebutов М. А. Курс уголовно-процессуального права. Очерки по истории суда и уголовного процесса в рабовладельческих, феодальных и буржуазных государствах / М. А. Чельцов-Бebutов. – Санкт-Петербург, 1995. – 828 с.

6. Гуценко К. Ф. Уголовный процесс западных государств / К. Ф. Гуценко, Л. В. Головкин, Б. А. Филимонов. – М.: Издательство "Зерцало", 2001. – 480 с.

7. Духовский М. В. Русский уголовный процесс. / М. В. Духовский. – М., 1995. – 463 с.

8. Учреждение судебных установлений 20 ноября 1864 года. Российское законодательство X-XX веков: в 9 томах Т.8. Судебная реформа / Отв. ред. Б.В. Виленский. – М. : Юрид. лит., 1991. – 376 с.

9. Фойницкий И. Я. Курс уголовного судопроизводства: в 2-х тт. / И. Я. Фойницкий. – Санкт-Петербург : Издательство "Альфа", Т. 2. – 607 с.

10. Викторский С. И. Русский уголовный процесс. Учебное пособие / С. И. Викторский. – М. : Юридическое бюро "Городец", 1997. – 448 с.

11. Боботов С. В. Буржуазная юстиция. Состояние и перспективы развития / С. В. Боботов. – М. : Наука, 1989. – 253 с.

12. Паше-Озерский Н. Н. О предании суду / Н. Н. Паше-Озерский . – К., 1916. – 36 с.

13. Филимонов Б. А. Основы уголовного процесса Германии: Учебник / Б. А. Филимонов. – М. : Зерцало, 2006. – 287 с
14. Уголовно-процессуальный кодекс У.С.С.Р, утверждённый В.У.Ц.И.К. 13 сентября 1922 г. – Издание Наркомюста У.С.С.Р. – Харьков, 1922. – 60 с.
15. Уголовно-процессуальный кодекс Украинской ССР, введен в действие с 15 сентября 1927 р. – Государственное издательство Юридической литературы. – М., 1955. – 70 с.
16. Кримінально-процесуальний кодекс України від 28.12.1960 року // Відомості Верховної Ради. – 1961. – № 2. – Ст. 15.

Шминдрук О. Ф.

Становлення стадії віддання обвинуваченого до суду

В статті розглядається історія становлення стадії віддання обвинуваченого до суду, як історичної форми сучасної вітчизняної стадії попереднього розгляду справи суддею, в Англії, Франції, Росії, Австрії та Німеччині на основі положень діючого на той час кримінально-процесуального законодавства

Ключові слова: віддання обвинуваченого до суду, контрольно-ревізійна система віддання до суду, обвинувальна система віддання до суду, змішана система відання до суду, камера віддання до суду, суд присяжних

Шминдрук О. Ф.

Становление стадии предания обвиняемого суду

В статье рассматривается история становления стадии предания обвиняемого суду, как исторической формы современной отечественной стадии предварительного рассмотрения дела судьей, в Англии, Франции, России, Австрии и Германии на основе положений действующего на то время уголовно-процессуального законодательства

Ключевые слова: предания обвиняемого суду, контрольно-ревизионная система предания суду, обвинительная система предания суду, смешанная система ведения в суд, камера предания суду, суд присяжных

Shmyndruk O. F.

The formation stage of commitment the accused for trial

The article reviews the formation stage of commitment the accused for trial, as the historical form of the modern national stage of preliminary hearing by judge, in England, France, Russia, Austria and Germany on the basis of criminal procedural law at that time

Keywords: commitment the accused for trial, monitoring and auditing system of commitment for trial, the incriminating system commitment for trial, the mixed system commitment for trial, the chamber, jury